

Olosz Levente

Az izraeli magyar-zsidóság történetei

Silló Sándor – Sebő Anna: *#Izrael70magyar*: Corvina Kiadó, Budapest, 2019. 328 oldal

Novák Attila – Shiri Zsuzsa: *Magyar emlékek Izraelben*.
Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019. 272 oldal

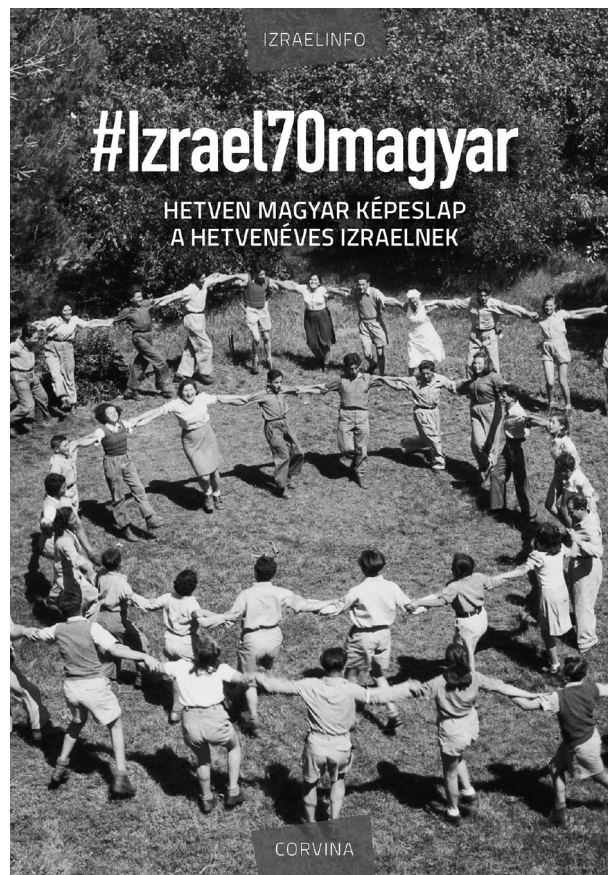
Az Izraelbe elszármazott magyar – vagy ahogy ők meghatározzák magukat: „magyar ajkú” – zsidóság története, szociokulturális sajátosságainak feltárása a közelmúltig nem érdekelte a magyar-zsidó történetírást. A magyarországi és az utódállamok zsidósága *alijá*jának kutatásával az érdeklődés fókuszába került ennek a népességnek a története is,¹ amelybe már beszámított a palesztinai jisuvban, később Izrael államában történő letelepedésük mozzanata is. A fontosabb munkák sorában megemlítendő David Giladi könyve a mérnökalijáról,² és más idevágó cikkei,³ Szalai Anna irodalom-, és kultúrtörténeti írásai,⁴ valamint fiatal kollégáik, Váczi Gergő, Surányi Ráhel és Szűcs Tímea egyetemi dolgozatai.⁵

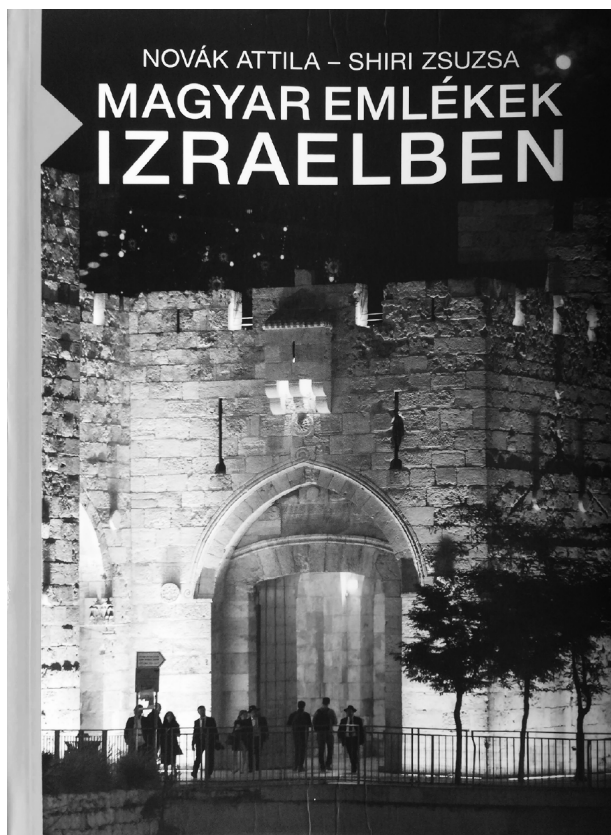
Két nemrégiben megjelent könyv igyekszik pótolni a történetírás kihagyó figyelmét. Mindkettő a tudománynépszerűsítés szférájába tartozik, színes fotókkal bőven illusztrált képek egészítik a szövegeket. Míg a tematika azonos, sőt átfedésekkel is gyakran találkozhatunk, addig a két mű felépítése merőben eltér egymástól. Míg a Silló Sándor és Sebő Anna *#Izrael70magyar* című könyve az Izraelben sikeres karriert befutott magyar „származású” személyiségekről és hozzájuk kapcsolható helyszínekről szól, addig Novák Attila és Shiri Zsuzsa úti könyve az izraeli magyar emlékek nyomában jár.

Az Izrael állam fennállásának hetvenéves évfordulójára készült *#Izrael70magyar* című kötet egy azonos nevű projektből nőtt ki. A készítőik az elmúlt év februárjától minden nap közzétettek egy magyar vonatkozású történetet az erre kialakított honlapon,⁶ azzal a nem titkolt céllal, hogy bemutassák a magyarok hozzájárulását Izrael állam felépítéséhez. A gyűjtemény főként személyközpontú, magyar-zsidó gyökerekkel rendelkező neves tudósok, írók, művészek, üzletemberek életrajzának kollektívája, akiknek munkássága Izraelben vagy az ország határain túl széles körben ismert. A szerzőgárda elsősorban az *Izraelinfo* honlap munkatársaiból, kisebb részben a kéthavi lappá változott *Új Kelet* ké-

sztőiből áll, de más a témában jártas történészek, írók is közreműködtek.

A legismertebb nevek, Szenes Anna, Kasztner Rezső, Tomi Lapid, Avigdor Hameiri, André Hajdú mellett számos olyan személy is felbukkan a kötetben, akiket a nagyközönség kevésbé ismer. Így például megtudható, hogy Izrael legnagyobb cégeinek logóit a Magyarokanizsán született Dan Reisinger grafikus tervezte. Akadtak magyarok az izraeli biztonsági szolgálatok, és a hadsereg kötelékében is, akik a színtalpak mögül most léptek elő. Megtudhat-





juk, hogy az izraeli belbiztonsági szolgálatot, a *Sin Betet* a Máramaroszigeten született Amosz Manor igazgatóként irányította tíz éven keresztül. Izgalmas interjú olvashatunk Keidar Ervinnel, aki részt vett az 1967-es entebbei túszermentő akcióban.

Mivel sokszerzős kötetről van szó, a cikkek stílusa is eltérő, a szerkesztőknek nem sikerült teljesen egybefésülni őket. A széles skálán mozgó életrajz-típusok mellett riport, interjú, személyes visszaemlékezés, ismertető is sorjáznak egymás mellett. Láthatóan a cikkek többségét lexikonbejegyzések, életrajzi szócikkek vagy más szakmunkák alapján írták, elsődleges kutatás nyomait csak ritkán fedezhetjük fel. Ebből kifolyólag néhány kisebb hiba is becsúszott (Kasztner Rezső nem volt az *Új Kelet* alapítója, a nácikkal történő tárgyalás során pedig a listákat nem ő állította össze). Egyes szerzők írásai magas szakmai színvonalat képviseltek, így Szalai Anna, az izraeli magyar nyelvű színjátszásról közölt cikke, Kőbányai János Patai József-portrérajza vagy Vadász Éva írása Max Nordauról.

A *Magyar emlékek Izraelben* címet viselő kötet az Antall József Tudásközpont kiadásában megjelent a „Magyar emlékek” könyvsorozatba illeszkedik (eddig megjelent kötetek: *Magyar emlékek Csehországban*, *Magyar emlékek Lengyelországban*), amely

célja útikönyv formában bemutatni Magyarországot és az adott ország közötti köteléket. Az Izrael és Magyarország közötti kapcsolat bemutatása túlmutat a szokásos történelmi anekdotázáson, annál is inkább, mivel a zsidó államba közel 200 ezres magyar kultúrával rendelkező közösség települt át, nem teljesen a saját jószántából, s ez meghatározta a jellegzetességeket, hogy ott hogyan őrizte, a magával hozott kultúraörökséget.

A kötetet Novák Attila történész és Shiri Zsuzsa újságíró jegyzik. Novák történészi nézőpontja és Shiri helyismerete jól kiegészíti egymást. Novák a bevezetőben, a legújabb kutatási eredményeket figyelembe véve vázolja a zsidó állam létrejöttének körülményeit. Útikönyvhöz híven a szerkesztés földrajzi megközelítést követ, először a nagyobb települések magyar emlékeit veszik sora, majd a magyar zsidó kötődésű kibucokat járják körül, végül pedig a földrajzilag kevésbé behatárolható magyar szellemi, kulturális emlékekről tesznek említést.

Az ország számos pontján akadtak magyar kötődésekre. A történet II. András 1217–1218-as szentföldi hadjáratával indul, amelynek nyomait az akkori városfal is őrzi. Hangsúlyosabb Herzl Tivadar és Max Nordau személye, akik mindketten Budapesten látták meg a napvilágot, később pedig felépítették a politikai cionizmus eszméjét és szervezeteit. A szerzők számos más ismert és kevésbé ismert helyszínről is kimutatják a magyar vonatkozást: a jeruzsálemi Mea Searim negyedben található Batei Ungarim (Magyar Házak) Jeruzsálem egyik legrégebb városfalon kívülálló negyede, s a mai napig magyar ortodoxok lakják, Tom Lantos Netanján felállított szobra az egyik legfrissebb ilyen emlék. Kevesebb ismert, hogy az Al-Aksza-mecset kupoláját magyar zsidó mérnökök állították helyre 1927-ben. A magyar jellegzetességek sorába tartozik a tel-avivi magyar étterem, magyar óvoda és iskola, kiváltképp pedig a Cfáton felállított Magyar Nyelvterületekről Származó Zsidóság Emlékmúzeuma, amely évtizedek óta állít emléket a magyarul beszélő zsidóságnak, és gazdag történelmi forrásanyag őrzője is egyben. A múzeum hamarosan Herzlijára költözik.

Miközben a szerzők az előszóban hangsúlyozták, hogy egyszerre kívánják bemutatni a magyar kötődés keresztény és zsidó szegmensét, törekvésük nem igazán sikeres. Ugyanis a keresztény elem eltorpül a magyar zsidóság hagyta lenyomat mellett. Néhány szent helyen megjelenő festmény, magyar felirat, erőltetettnek ható legenda meríti ki a magyar keresztény múlt taglalását.

A szerzőpáros – szokatlan módon – szétválasztják a magyar zsidók által, vagy hathatós hozzájárulásával épült kibucokat azoktól, amelyekben éltek

ugyan magyar származásúak, de a települést nem ők alapították. Valószínűleg sokkal több kibuc esik az utóbbi kategóriába, mint az általuk említettek. Kérdéses továbbá, hogy a Nyugat-Galileában található Evron miért az utóbbi osztályba került, miközben a kibucban a mai napig büszkének arra, hogy az alapítók szinte fele Erdélyből érkezett. Ahogy a könyvből is kitűnik, a magyar kötődésű kibucok az ország egész területét lefedik. A kibuc szócikkek a települések rövid történetét adják, valamint a „magyar kibucéletet” is felelevenítő idős személyek emlékére támaszkodnak. Ezekből felelevenednek az alapítás viszontagságai, nehézségei, a politikai csatározások folytán megbomlott közösségek egysége, másfelől pedig a hosszú kitartó munkával elért sikerek vagy a magyar nyelvterületekről hozott szakértelem gyümölcsöző szerepe.

A kötet végén a magyar szellemi, kulturális emlékeknek, a szórakozásnak, valamint a magyar eredetű zsidó ortodoxiának és haszidizmusnak szentelt helyet. Szellemi-politikai tekintetben a már jól ismert nevek kaptak helyet, így Ephraim Kishon, Kasztner Rezső, Tomi Lapid, Pásztor Béla, miközben az ortodoxia tekintetében részletesebb, kevésbé ismert magyar rabbinasztiák történeteit tárnak fel.

A kötet jelentősége abban rejlik, hogy olyan helyeket, emlékeket mutat be, amelyek még az Izraelben élő magyar származásúak számára is ez ideig rejtettek maradtak. Ez mindenképp Novák és Shiri odaadó, kitartó munkáját dicséri, akik az utolsó kapualjba is elmentek, hogy ott magyar betűket találjanak vagy még magyarul beszélő idős embereket szólítsanak meg. Minden bizonnyal az utolsó olyan generáció létezését rögzítették, amely még része volt az izraeli „magyar-zsidó” életnek.

Életrajzokat tartalmazó gyűjteményeknél mindig lehet kifogásolni, hogy bizonyos személyek nem kerültek bele. A jövőbeni kutatások, feltárások számára mégis érdemes kiemelni néhány személyt, akik az itt bemutatott könyvekhez hasonló összeállításokból nem ajánlatos kihagyni. Marton Ernő, az *Új Kelet* alapítója, szerkesztője nemcsak újságíróként tevékenykedett, egyedüli „magyarként” tagja volt a Jewish Agency végrehajtó bizottságának, ebben a minőségében pedig részt vett a függetlenség kikiáltását megelőző ülésen. A földrajzi helyszínt is könnyű hozzárendelni, Kfar Glücksonban található a Marton-emlékház. Jámbor Ferencnek, Marton újságírókollégájának szintén állítottak emlékházat Evron kibucban.⁷ A jeruzsálemi Nemzeti Könyvtár (Sifriat Leumi) első igazgatója, Pfeffermann Emanuel kiemelkedő helyet foglalt el az izraeli tudományos életben. Tudósok, professzorok

tekintetében szinte kimeríthetetlen listát lehet készíteni, kezdve a magyar anyanyelvű izraeli kémikusoktól (Fodor Andor, Farkas László, Stein Gábor, Körösy Ferenc, Pauncz Ruben), akik külön iskolát építettek alapítottak a Szentföldön,⁸ folytatva történészekkel és nyelvészekkel (Jakov Katz, Nathaniel Katzburg, Bashan Eliezer, Tsur Reuven), vagy akár matematikusokkal, mint Fekete Mihály, aki a jeruzsálemi Héber Egyetem egyik alapító professzora is volt. A sort folytathatnánk. Minden bizonnyal szerencsésebb lenne a jövőben őket és hasonló személyeket, történeteket szerepeltetni, ellenben – hogy csupán egy példával éljek – Teddi Kollekkel, aki minden bizonnyal az izraeli politikai egyik legérdekesebb figurája, magyar kötődése azonban csupán annyi, hogy Nagyvácszonyban látta meg a napvilágot. Magyarul soha nem beszélt, s inkább bécsi gyökereiről volt ismert.

A politikai-adminisztrációs, építéstörténeti, és gazdasági fókuszálás mellett, vagy éppen ezek ellenében a jövőben előnyösebb lenne a magyar zsidóság kulturális, szellemi hatásaira koncentrálni, ugyanis a lenyomata számottevőbb az izraeli kultúrában. Igaz, ennek kutatása összetettebb, fáradtságosabb feladat. Remélhetőleg e kötetek nyomán a jövőben újabb kutatások indulnak a palesztinai/izraeli magyar ajkú zsidóság történetének mélyebb feltárására.

JEGYZETEK

¹ Erdei András: A magyarországi zsidóság migrációja (1945–1955). *Beszélő*, 9. évf. 4. sz.

² David Giladi: *Pesti mérnökök – Izrael országéptetői*. Múlt és Jövő – Ex libris, 1992.

³ David Giladi: A magyarországi zsidók és Erec Izrael. In: Szalai Anna: *Hágár országa – A magyarországi zsidóság – történelem, közösség, kultúra*. Kossuth Kiadó, 2009; Magyar nyelvterületi újságírók a héber sajtóban. In: Züszman Alfréd: *Tízéves Izrael: 1948–1958*. [jubileumi évkönyv]. Idősebb Dolgozók Szöv., Tel-Aviv, 1958. 163–167.

⁴ Szalai Anna: Volt egyszer egy magyar színház. Mozaikok Pásztor Béla izraeli magyar nyelvű társulatáról 1953–1957. *Regio*, 25. évf. (2017) 4. sz. 192–226.

⁵ Surányi Ráchel: „When in Rome, do as the Romans do” – what makes Hungarian Jews stay in or leave Israel? Doktori disszertáció, ELTE, TÁTK, 2019. Váczi Gergő: *In-Betweenness: Is Hungarian Aliyah a Migration Phenomenon?* MA disszertáció, Central European University Department of Sociology and Anthropology, 2014.

⁶ <https://www.izrael70.hu/>

⁷ Olosz Levente: Jámbor Ferenc, az *Új Kelet* egykori felelős szerkesztőjének öröksége. *Izraelinfo*. 2019-07-19. (<https://izraelinfo.com/2019/07/19/jambor-ferenc-az-uj-kelet-egykori-felelos-szerkesztojenek-oroksege/>)

⁸ Gábor Palló: The Hungarian Phenomenon in Israeli Science. *Bulletin for the History of Chemistry*, vol. 25. no. 1. 2000. 35–42.